

Харкова Л.О.*

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР УКРАЇНИ: МИТНИЙ СОЮЗ ЧИ ЗОНА ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ?

The offered research provides consideration of the problem of choice of integration vector of Ukraine of today, analyses of appropriateness of European or Eurasian choice for Ukraine, advantages and disadvantages from creation of free trade zone with EU or membership in Customs Union with Russia, Belorussia and Kazakhstan.

В предоставленном исследовании рассмотрена проблема выбора интеграционного вектора Украины на современном этапе, проанализирована целесообразность европейского или евразийского выбора для Украины, преимущества и недостатки от создания зоны свободной торговли с ЕС или членства в Таможенном союзе с Россией, Белоруссией и Казахстаном.

У наведеному дослідженні розглянуто проблему вибору інтеграційного вектору України на сучасному етапі, проаналізовано доцільність європейського або євразійського вибору для України, переваги та недоліки від створення зони вільної торгівлі з ЄС або членства у Митному союзі з Росією, Білоруссю та Казахстаном.

Ключові слова: ЄС, Митний союз, зона вільної торгівлі.

Відомо, що вже не перший рік Україна має намір вступити у міжнародні економічні союзи. Власне, головним напрямом з моменту отримання незалежності була визначена Європа, а першим істотним кроком стало приєднання України до СОТ.

З іншого боку, Україна тісно співпрацює з СНД, а отже має можливості розвитку та інтеграції у цьому векторі. За попередніми домовленостями у грудні 2011 року має відбутися саміт «Україна – ЄС», на якому очікується первинне твердження угоди про асоціацію з Євросоюзом та про зону вільної торгівлі.

В той же час Україну наразі «запрошують» вступити до Митного союзу, в який входить Російська Федерація, Білорусь та Казахстан. Проте вступ до одного з союзів через низку політичних та економічних факторів фактично виключає можливість України вступити до іншого. Отже наразі Україна постала перед вибором який з векторів подальшої інтеграції обрати. Більш детально переваги та недоліки кожного з них розглянемо далі.

Створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС належить до стратегічних цілей двостороннього торговельно-економічного співробітництва між Україною та ЄС і є логічним продовженням позитивних тенденцій у їх двосторонньому товарообігу в останні

* аспірантка кафедри світового господарства та міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Шнирков О.І.

роки. Крім того створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі в разі затвердження стане складовою частиною угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Переговорний процес зі створення зони вільної торгівлі розпочався у березні 2007 р. Станом на листопад 2011 року відбувся 21 раунд переговорів, на яких було врегульовано всі спірні питання за 15 напрямками: 1) торгівля та сталий розвиток; 2) тарифна пропозиція; 3) торгівля товарами; 4) торговельні відносини в енергетичній сфері; 5) митні питання, сприяння торгівлі та протидія шахрайству; 6) інструменти торговельного захисту; 7) технічні бар'єри в торгівлі; 8) антимонопольні заходи та державна допомога; 9) торгівля послугами, заснування компаній, рух капіталу та платежів; 10) інтелектуальна власність; 11) географічні зазначення; 12) державні закупівлі; 13) санітарні та фітосанітарні заходи; 14) врегулювання суперечок та інституційне забезпечення; 15) транспарентність.

Крім того, за результатами переговорів досягнуті домовленості, які відкривають шлях для відповідних технічних процедур по підготовці Угоди про асоціацію до підписання. Єдине питання, яке наразі залишається не вирішеним – європейські прагнення та європейська перспектива України.

Майбутня всеохоплююча та поглиблена зона вільної торгівлі ґрунтуватиметься на таких принципах:

1. відповідність вимогам СОТ;
2. поступове досягання п'яти свобод (рух товарів, послуг, капіталу, знань та частково – робочої сили);
3. чітке визначення перехідних періодів;
4. асиметрія, або відносна взаємність;
5. мораторій на введення нових торговельних обмежень [4].

Крім того, положення щодо створення зони вільної торгівлі визначатимуть правову основу для регуляторного наближення, що є умовою поступового входження економіки України до спільного ринку ЄС.

Варто зазначити, що про проєвропейський курс в Європу йшлося ще за часів розпаду СРСР. Пік орієнтації України на Європу припав на початок 90х років разом з незалежністю і перетворенням ЄЕС з регіонального економічного союзу на уніфікований ЄС. Саме з тих пір для будь-якої вітчизняної влади стали традиційними заяви про курс на членство у Євросоюзі та НАТО.

Новий поштовх євро-оптимізму надала помаранчева революція, коли багато хто вважав, що в країні нарешті утвердився прозахідний курс, а Брюссель справді був готовий робити кроки назустріч.

Проте з пошвавленням світових товарних ринків у 2003-2004 роках ЄС почав поступово закриватися від українського імпорту. Одним із характерних прикладів стали запроваджені на піку попиту захисні заходи проти металу з України. І досі на євrorинки, незважаючи на вступ до СОТ, поставляються в основному українські металеві напівфабрикати (товарна сталь), а не готова продукція – прокат.

Аналіз товарної структури українського експорту в ЄС показує, що в ньому переважають капіталомісткі товари стандартної якості (продукція чорної металургії), частка промислових виробів за період 2000-2008 роки зменшилась в 1,5 рази, зате збільшилась частка експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва майже в 2 рази - до 13 %, тобто галузі, які використовують дефіцитні для України енергетичні ресурси (вітчизняне сільське господарство – найбільш енергомістке в Європі). Невисоку частку займають товари з високою місткістю людського капіталу.

В імпорті з ЄС зростає частка споживчих товарів, яка досягла піку в 2008 році, коли почалась валютно-фінансова криза, що спостерігалось і в кризу 1998 року. Це свідчить про те, що вітчизняна структура виробництва споживчих товарів за міжкризовий період суттєво не змінилась. Це відрізняє економіку України від країн Центральної та Східної Європи, де споживчий імпорتنний бум закінчився в середині 90-х років, і почався період інтенсивних прямих іноземних інвестицій у створення нових товарів на споживчому ринку цих країн, що дало їм змогу тільки незначно девальвувати національну валюту.

На думку експертів, зона вільної торгівлі не відкриє західних ринків для вітчизняної продукції, хоча в той же час існує можливість посилення західних імпорتنних позицій на ринках вітчизняної продукції. Здебільшого мова йде про сегмент харчової продукції, готових машин та устаткування, проти імпорту яких зараз (незважаючи на СОТ) в Україні діє низка захисних мит.

Формально у рамках СОТ та зони вільної торгівлі встановлено вільний рух товарів. Однак не слід забувати про те, що в Європі діють різноманітні технічні методи регулювання якості імпортованої продукції. Одним із таких методів є нормативний пакет REACH (Реєстрація, Оцінка та Авторизація Хімікатів) регламент ЄС, що діє з 2007 року, який регламентує запити до хімічного складу товару. Наша промисловість багато у чому використовує застарілі технології, і за останні кілька років сертифікацію за нормами REACH пройшло всього кілька вітчизняних заводів. Отже існує ймовірність того, що українські товари наразі не будуть конкурентоспроможними на європейських ринках.

В ЄС держави мають приблизно однакову структуру економіки, що створює добрі перспективи для конкуренції, від якої виграють споживачі, так і виробники, з огляду на ефект масштабу. На даний момент часу українська економіка доповнює економіку країн ЄС, постачаючи, в основному сировинні товари, які є енергомісткими та капіталомісткими товарами, що, в свою чергу, спричиняє інтенсивне використання дефіцитних для України факторів виробництва, а відповідно їх подорожчання.

В країнах ЄС переважає зовнішня торгівля на основі моделі внутрішньогалузевої торгівлі, а в Україні переважає міжгалузева торгівля, яка домінувала в Європі на початку ХХ століття. Для підвищення ефективності варто використовувати українську робочу силу, яка має достатньо високий рівень освіти та кваліфікації, тому інвестиції, кредити повинні скеровуватись та стимулюватись державою у трудомісткі технологічні галузі економіки.

Організаційне зближення з Євросоюзом може привести до розширення фінансово-економічної підтримки з його боку, наблизити запровадження безвізового режиму і, власне, асоціацію України з ЄС, що стане принципово новим етапом інтеграції.

Щодо торгівлі, якщо Україна має намір досягти швидких, але короткострокових результатів, то структура зовнішньої торгівлі та внутрішнього виробництва повинна залишатись такою, якою вона є сьогодні, а довгострокові ефекти для стабільного економічного зростання та високого рівня ВВП на душу населення можуть бути досягнуті тільки з більш ефективними країнами Європейського Союзу, і відповідно зона вільної торгівлі з ЄС дозволить, насамперед, провести інвестиційну революцію в Україні, які б дали можливість використати недооцінений людський капітал і забезпечити внутрішньогалузеву модель міжнародної торгівлі, без чого вступ в Європейський Союз досягнути неможливо в найближчій перспективі.

В той же час за роки незалежності Україна зробила певні кроки і в сторону інтеграції з СНД. 19 вересня 2003 р. Україна разом з Росією, Казахстаном та Білоруссю підписала Угоду про формування Єдиного економічного простору. На даний час Україна бере участь у формуванні Єдиного економічного простору з урахуванням застереження, висловленого

в момент підписання і ратифікації Угоди про формування ЄП, яке обмежує участь в угодах, які суперечать Конституції і міжнародним зобов'язанням України.

Відповідно до Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 20 травня 2005 року «Про формування Єдиного економічного простору» № 952 від 15.06.2005р. основною метою участі України у формуванні та функціонуванні Єдиного економічного простору є створення зони вільної торгівлі без вилучень і обмежень, з урахуванням норм і принципів СОТ, а також вимог, що випливають з інтеграції України до Європейського Союзу.

Першочерговим етапом створення ЄП Українська сторона завжди вважала формування зони вільної торгівлі без вилучень та обмежень, так, як це передбачено Угодою про формування Єдиного економічного простору та Концепцією формування ЄП і які, на жаль, мають місце сьогодні, що буде розглянуто надалі. При цьому головними елементами зони вільної торгівлі повинні бути скасування і незастосування надалі у взаємній торгівлі експортного мита, кількісних обмежень, вилучень з режиму вільної торгівлі, обмежене застосування антидемпінгових, компенсаційних і спеціальних захисних заходів.

В той же час 5 липня 2010 року між Російською Федерацією, Білоруссю та Казахстаном було створено Митний союз, який наразі набирає обертів. До заходів, які було запроваджено в межах Митного союзу, серед іншого, відносяться скасування митного контролю між країнами – учасниками, уніфікація митної політики, скасування взаємних захисних заходів (зборів і спец розслідувань) між учасниками.

Щодо України, не дивлячись на запрошення України у Митний союз, він нещодавно запровадив захисні заходи проти імпорту української продукції. Мова йде про трубку продукцію, а також поліамідну технічну нитку - скловолокно, столових приладів, машинобудівних кріплень і кріпильних виробів. Такі дії Митного союзу експерти вважають відповіддю на небажання України вступати у Митний союз [1]. Такі захисні заходи є доволі відчутними для України, оскільки 40% товарів експортується саме до країн Митного союзу, у тому числі 28,5% з яких до РФ, і разом з їх введенням існує можливість витіснення українського експорту із зазначених ринків.

Втім такі захисні заходи проти імпорту різної продукції з України були запроваджені не вперше. Так, наприклад, проти ввезення труб до Російської Федерації вже багато років діють антидемпінгові мита, обмеження стосуються і інших товарних груп таких як, наприклад, продукти харчування.

В той же час, поки тривали переговори щодо підписання угоди про асоціацію України з ЄС в екстреному порядку відбулися 2 події. По-перше, в Донецьку (18.10.2011) президентами України і Російської Федерації підписано низку двосторонніх документів, які стосуються питань перетину кордону між країнами та перевезення через них товарів (з метою так би мовити «спрощення процесу проходження кордону») і по – друге, цього ж дня в Санкт-Петербурзі прем'єр-міністрами урядів України і Росії було підписано договір про зону вільної торгівлі в рамках СНД.

До речі, слід нагадати, що 15 квітня 1994 року Україною була вже підписана Угода про створення зони вільної торгівлі в СНД. Однак, як засвідчують результати зовнішньоторговельних зв'язків минулих років, не зважаючи на обнадійливі обопільні вигоди в переважно взаємнобезперешкодному (безбар'єрному) доступу продукції на внутрішні ринки країн зона вільної торгівлі СНД виявилася, зокрема для України, – анемічною.

Оскільки Росія (будучи для України одним із найбільш потужних партнерів у зовнішньоторговельних відносинах, наряду з прагматично-перманентним завищенням цін на імпортовані Україною енергоносії) є однією з основних країн експорту України, то

шляхом запровадження мита на десятки найбільш важливих найменувань потенційного вітчизняного експорту – вона фактично блокувала для України вигоди, передбачувані статусом ЗВТ.

Отже, які перспективи відкриваються, що надасть поновлена Санкт-Петербурзькою угодою зона вільної торгівлі в рамках СНД для України?

В цьому відношенні висловлюються різні точки зору. Зокрема, зазначається, що підписання договору про ЗВТ в рамках СНД надасть друге дихання як прихильникам, так і противникам вступу України до Митного союзу. До якого то шляхом обіцянок, то острахом застосування економічних санкцій, намагаються «запросити» нашу країну.

Неоднозначні думки і прогнози щодо участі України в ЗВТ висловлюються з боку вітчизняних та зарубіжних фахівців і експертів. Зокрема, з погляду чільного представника Національного інституту стратегічних досліджень (першого заступника директора Жаліло Я. А.), якщо раніше підписані двосторонні угоди з країнами СНД в дійсності не відігравали ключової ролі в розширенні економічних відносин, а то і взагалі не виконувались, то відтепер з новопідписаною угодою про ЗВТ на теренах СНД буде існування торгівлі (тобто вона матиме європейське обличчя), і її створення – це альтернатива створенню Митного союзу. Така угода однозначно надасть поштовху для поліпшення зовнішньоторговельного сальдо України [5].

Щодо переваг, які Україна може отримати від вступу до Митного союзу. Серед таких переваг варто виділити зниження цін на природний газ, яке обіцяє РФ. Однак наскільки Україна виграє від цього сказати досить важко, оскільки невідомо в якій формі буде діяти така знижка у формі відмінної ціни, чи як це зроблено наразі, у формі відстрочки платежу, який може бути затребуваний до оплати у будь який момент.

Крім «газового питання», це, теоретично, спрощення поставок української продукції на три найбільших національних ринки СНД. Однак слід зауважити, що вже в 1994 році укладена Угода про вільну торгівлю між Україною та Росією передбачала можливість вилучення з режиму вільної торгівлі товарів, які згідно з законодавствами обох держав підпадають під дію експортного тарифу або підлягають квотуванню та ліцензуванню. Гарантій щодо того, що таке вилучення не матиме місце при вступі України до Митного союзу, немає, тим більше враховуючи те, що за останні роки такому вилученню підлягали десятки товарних позицій України і тому, що вступ до Митного союзу стане перешкодою до інтеграції України в Європу.

До однозначних позитивів можна віднести можливість спільних дій як на регіональному ринку СНД, так і у «далекому зарубіжжі». Це особливо важливо, тому що під час кризи глобальний попит на всі основні товари впав, і найбільші країни-виробники намагаються за будь-яку ціну підвищити збут своєї продукції, що добре помітно на прикладі експансії Китаю у країнах СНД.

У цілому промисловість України виграє від будь-якого зближення з Митним союзом. Особливо це стосується машинобудування, гірничо-металургійного комплексу, а також АПК – харчової і легкої промисловості [3]. Однак важко прогнозувати, чи буде такий ефект довготривалим.

Висновки: Україна наразі зайняла позицію багатовекторності. На офіційному рівні Україна допустила участь у МС за формулою «3+1» – на особливих умовах, декларуючи те, що асоціація з Європою все ж таки залишається її стратегічною метою. Як і слід було очікувати, Митний союз не пішов на такий крок.

Наразі питання залишається не вирішеним. Обидва вектори мають свої «за» та «проти». Укладення угоди про асоціацію ймовірно має стати останнім реальним шансом

України через певний час стати членом Європейського Союзу. Такого шансу ми не повинні втратити.

З іншого ж боку, підписання Санкт-Петербурзької угоди дає сподівання на те, що ЗВТ з СНД нарешті запрацює, що суттєво покращить торговельне сальдо України. Однак, спірним залишається питання, яка роль залишиться Україні в разі, якщо її європейські сподівання не підтвердяться. Залишається сподіватися на значимість для України створення і адекватного використання можливостей та створення таких ЗВТ з СНД та ЄС.

Література:

1. Митний союз тисне на українських експортерів// Економічна правда. - 2011. - Доступно з: http://www.epravda.com.ua/news/2011/06/1/287683/view_print/
2. Порядок денний асоціації Україна – ЄС. – Доступно з; http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/2010_association_agenda_priorities_en.pdf
3. Офіціальна статистика СНГ и Украины. – Доступно с: <http://marketing.rbc.ua/section/48>
4. Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС. – Доступно з: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/trade_relation/free_trade_agreement/index_uk.htm
5. Туглук В., Громов О. «Ми потрібні СНД. А хто потрібний нам?» – Урядовий кур'єр № 196 від 22 жовтня 2011 року